

QRUP 2

Beynəlxalq Dini Azadlıq üzrə ABŞ Komissiyası (USCİRF) Dövlət Departamentindən ayrı və fərqli təşkilatdır. Amerika Konqresinin yaratdığı bu təşkilat bütün dünyada dini azadlığı monitorinq edən və Prezidentə, Dövlət Katibi və Konqresə siyasət tövsiyələri verən müstəqil, iki partiyanın dəstəklədiyi ABŞ hökumətinin məsləhətçi qurumudur. USCİRF bu tövsiyələri bizim qanunla müəyyən edilmiş mandatımız və Ümumdünya İnsan Haqları Bəyannaməsi və digər beynəlxalq sənədlərdə müəyyən edilmiş standartlara əsaslandırır. Beynəlxalq Dini Azadlıq üzrə ABŞ Komissiyası (USCİRF) Dövlət Departamentindən ayrı və fərqli təşkilatdır. 2017-ci ilin İllik Məruzəsi yerlərdə pozuntuları sənədləşdirən Komissarlar və peşəkar heyət tərəfindən hazırlanmış bir illik işin kulminasiyasıdır və siyasət ilə bağlı ABŞ Hökumətinə müstəqil tövsiyələr verir. 2017-ci ilin İllik Məruzəsi 2016-cı ilin təqvim ilindən 2017-ci ilin fevralınadək olan müddəti əhatə edir, hərçənd ki, bəzi hallarda bu zaman çərçivəsindən sonra baş vermiş əhəmiyyətli hadisələr də qeyd edilmişdir. USCİRF barədə ətraflı məlumat üçün [burada](#) veb saytı ziyarət edə və ya USCİRF ilə birbaşa 202-786-0611 nömrəsi vasitəsilə əlaqə saxlaya bilərsiniz.

AZƏRBAYCAN

Əsas Tapıntılar

Azərbaycanda dini azadlığın statusu 2016-cı ildə pisləşmişdir. Bu il ərzində Azərbaycan hökuməti sünni məscidlərini bağlamaqla, dini kitab dükanlarına qarşı reydlər keçirməklə, Yehova Şahidlərinə və bir sıra protestant icmalarına qarşı basqılar etməklə müstəqil dini fəaliyyətə qarşı repressiyaları artırmışdır. Azərbaycanın beynəlxalq terrorizm ilə üz-üzə olması təhlükəsi, rəsmi dairələr tərəfindən insan haqlarına qarşı ümumi basqı çərçivəsində, dinc dini narazılığı sıxışdırmaq üçün bir bəhanə kimi istifadə olunur. 2017-ci ilin yanvar ayında 18 şüa fəal, bir sıra ittihamlar, o cümlədən iddia olunduğu kimi terrorizm ittihamı ilə 10-20 il müddətinə həbs cəzasına məhkum olunmuşdur. Azərbaycanın vicdan məhbuslarının statusunun monitorinqini aparan yerli QHT koalisiyası təxmin edib ki, 2016-cı ilin dekabrından etibarən 86 nəfər öz dini inanclarına görə həbs olunmuşdur. Bu narahatlıqlara əsaslanan USCİRF, 2017-ci ildə də Azərbaycanı 2013-cü ildən etibarən olduğu 2-ci qrupda yerləşdirmişdir.

ABŞ Hökumətinə tövsiyələr

- Azərbaycan hökumətini, ölkənin din haqqında qanunvericiliyini Avropa Şurasının Venesiya Komissiyasının və Avropada Təhlükəsizlik və Əməkdaşlıq Təşkilatının 2012-ci il tövsiyələrinə uyğunlaşdırmaq üçün bu qanunvericilikdə islahatlar aparmağa vadar etmək;
- Vicdan məhbuslarının azad olunmasını təmin etmək, tutulanların ailələri ilə görüşlərinin, eləcə də insan haqları monitorinqinin, yetərli tibbi qayğının, hüquqi məsləhətin və dini məkandan istifadənin əlçatan olmasını təmin etmək üçün Azərbaycan hökumətinin ən yüksək səviyyəli rəsmiləri ilə iş aparmaq.

- Səfir səviyyəsində təmaslar daxil olmaqla, Azərbaycandakı ABŞ səfirliyi və insan haqları və dini azadlıq fəalları arasında təmasları davam etdirmək.
- Beynəlxalq dini azadlıqlar və müvafiq normaların Azərbaycan tərəfindən pozulmasını BMT və ATƏT səviyyəsində araşdırılmasına təşviq etmək və ATƏT-i bu məsələlərlə açıq şəkildə məşğul olmağa sövq etmək;
- Azərbaycan hökumətini BMT-nin din azadlığı və inanc üzrə, həmçinin Ədliyyənin müstəqilliyi və İşgəncələr üzrə Xüsusi Məruzəçilərinin ziyarətinə razılıq verməyə; xüsusi ziyarət günlərini təyin etməyə; və bu ziyarətlər üçün zəruri şəraiti təmin etməyə vadar etmək;
- Azərbaycan hökumətinə dini qrupların qeydiyyatsız sərbəst fəaliyyət göstərmələrinə imkan yaratması, o cümlədən din haqqında qanunda qeydiyyat tələblərində dəyişiklik üçün təzyiq göstərmək;
- ABŞ Beynəlxalq İnkişaf Agentliyinin və Azərbaycandakı ABŞ Səfirliyinin proqramında dini azadlığa dair qrant kateqoriyasını və fəaliyyət sahəsini müəyyən etmək və Demokratiyaya Milli Dəstək Fondunu tolerantlıq və din və inanc üzrə vətəndaş cəmiyyəti proqramlarına qrantlar verməyə həvəsləndirmək; və
- “Radio Free Europe”/Radio Liberty (RFE/RL) radiolarının Azərbaycan dilində xidməti olan Azadlıq Radiosu və Voice of America-nın Azərbaycan dilindəki buraxılışı üçün mütəmadi ABŞ maliyyələşdirməsini təmin etmək.

Ümumi məlumat

Digər keçmiş Sovet ölkələrindən fərqli olaraq, Azərbaycanda şiələr çoxluq təşkil edir. Dövlət Departamentinin açıqlamasına görə Azərbaycan əhalisinin 96 faizi müsəlmandır, onlardan 65 faizi şiə, 35 faizi isə sünnilərdir. Qalan dörd faiz əhaliyə isə bunlar daxildir: rus pravoslav, erməni pravoslav və lüteranlar, Roma katolikləri, baptistlər, molokanlar və yeddinci gün adventistləri; yəhudilər; bəhailər; və dinsizlər. Şiələr, sünnilər, rus pravoslavlar və yəhudilər rəsmi olaraq ölkənin "ənənəvi" dini qrupları kimi tanınırlar. Tarixən, bu ölkə dini plüralizmə qarşı tolerant olmuşdur. Azərbaycanın dünyəvi hökuməti İran hökumətinə böyük şübhə ilə yanaşsa da 13 milyon etnik azərbaycanlı İranda yaşayır. Ölkə 1993-cü ildən bəri Əliyevlər ailəsi tərəfindən, ilk öncə Heydər Əliyev, daha sonra isə 2003-cü ildən bəri prezident olmuş oğlu İlham tərəfindən idarə olunur.

Azərbaycanın 2009-cu il din haqqında qanunu, dini fəaliyyətlərə sərt şəkildə nəzarət edir: mürəkkəb qeydiyyat prosedurları tətbiq edilir; dini fəaliyyətlər ancaq qrupun qeydiyyatdan keçirdiyi ünvanla məşhdudlaşır; dini ədəbiyyatın məzmunu, hazırlanması, idxalı, ixracı və paylanması və satışı məhdudlaşdırılır; dini fəaliyyətlər üçün dövlətin təsdiq etdiyi dini təhsil tələb edilir. Din haqqında qanunu pozduğu iddia olunanlar böyük məbləğdə cəriməyə tabe tutulurlar. 2014-cü ildə Avropa İnsan Haqları Məhkəməsi (AİHM) müəyyən etmişdir ki, bu qanun, hakimiyyətə "qanunsuz" dini fəaliyyəti müəyyən etmək və məhkəmə təqibinə məruz

qoymaq üçün "qeyri-məhdud ixtiyar" verir. Din haqqında qanuna 2015-ci ildə edilən dəyişikliklərə əsasən dini qruplar öz fəaliyyətləri barədə rəsmi sənədlər hazırlamalı və dini bayraq və şüar kimi dini ifadə vasitələrini yalnız ibadət yerləri ilə məhdudlaşdırmalıdır. Xarici ölkədə təhsil almış Azərbaycan vətəndaşlarına və Azərbaycan vətəndaşı olmayan şəxslərə müsəlman ayinlərini aparmaq qadağan edilir, onlara qarşı həbs və cərimə tətbiq edilir.

Alternativ hərbi xidmətlə bağlı 2001-ci ildə Azərbaycan hökumətinin Avropa Şurası qarşısında öhdəlik götürməsinə baxmayaraq, hərbi xidmətdən imtina ilə bağlı cinayət məsuliyyəti yaradan cəzalar nəzərdə tutulub. Qanuna edilən digər düzəlişlər dini azadlığı daha da məhdudlaşdırır: rəsmi dairələr "ekstremist" fəaliyyətə qarşı geniş güc imkanlarına malikdirlər; iddia olunan ekstremist dini qrupların üzvləri vətəndaşlıqdan məhrum oluna bilərlər; polis dini ədəbiyyatı tənzimləyə bilər; və dövlət məktəblərinə övladlarını göndərməyən valideynlərə qarşı inzibati cərimələr tətbiq oluna bilər.

Bir çox keçmiş post-sovet ölkələrində olduğu kimi, avtoritar rejimin güclənməsi və dünyəvi siyasi müxalifətin sıxışdırılması Azərbaycanda dini siyasi müxalifətin yaranmasına gətirib çıxarıb. Hökumət isə terrorizm və ya digər qeyri-qanuni fəaliyyətlərdə təqsirləndirməklə onları gözdən salmağa çalışıb. 2017-ci ilin yanvar ayında şiə din xadimi və hökumətin kəskin tənqidçisi Taleh Bağirov daxil olmaqla 18 müttəhim uzun-müddətli həbsə məhkum edildilər; onlar, 2015-ci ilin noyabr ayında, iki polis və dörd sakinin öldüyü mühafizəkar şiə kəndi olan Nardaranda keçirilmiş reyid zamanı həbs olunmuşdular. Onların bir il sürən məhkəmə işi, insan haqları qrupları tərəfindən ədalətsiz adlandırılmış və eyni zamanda şiddətli işgəncədən geniş istifadə olunması iddiaların səslənməsinə səbəb olmuşdur.

2016-2017 üzrə Dini Azadlıqların Vəziyyəti

Qeydiyyat vasitəsilə dövlət nəzarəti: Fəaliyyət göstərə bilmək üçün, dini qrupların dövlət qeydiyyatı məcburidir. Qeydiyyata götürülməmiş və ya "qeyri-qanuni" dini əsaslarla bağlı qeydiyyatdan keçməkdən imtina edən dini qruplar reyidlərlə və digər cərimələrlə üzləşə bilərlər. Qeydiyyata məsul olan Dini Qurumlarla İş Üzrə Dövlət Komitəsi (DQİDK) qeydiyyat müraciətlərinə baxmaqdan imtina etmişdir. 2016-cı ilin noyabr ayından etibarən 2009-cu ildə müraciət etmiş bir çox icmalar hələ də DQİDK-nin ərizələrə baxacağını gözləyir. Hüquqi status ala bilməyən dini icmalara, dövlətin dəstəklədiyi Qafqaz Müsəlmanları İdarəsindən (QMİ) kənar olan bütün müstəqil məscidlər, eləcə də QMİ-nin özünün bəzi məscidləri daxildir. Demək olar ki, heç bir protestant məzhəbləri (o cümlədən baptistlər, yeddinci gün adventistləri, pentakostalların) qeydiyyata alınmamışdır və ona görə də bu qruplar öz fəaliyyətlərində bir sıra məhdudiyətlərlə qarşılaşırlar. "Yehova şahidləri"nin də hüquqi statusu yoxdur. Beynəlxalq Dini Azadlıq Assosiasiyası və Devamı kimi dini azadlıq üçün təşviqat aparan və ya dini müzakirə aparan QHT-lər qeydiyyata alınmamışdır.

Müstəqil Müsəlmanların Repressiyası: Müsəlmanlar, digər inanclara şamil olunmayan əlavə dini məhdudiyətlər ilə qarşılaşırlar. Bütün məscidlər, sovet dönmindən qalmış QMİ-yə məxsus olmalıdır. Məscidlər Azərbaycan vətəndaşları tərəfindən təsis olunmalı və bütün imamları təyin edən QMİ-yə öz fəaliyyətləri barədə məlumat verməlidirlər. Polis 2008-ci ildən bəri məscidlərdən kənar ibadət etmə qadağasını tətbiq edir. 2010-cu ildə dövlətin tələbələrə hicab geyinməmək ilə bağlı "tövsiyəsi"ndən sonra kütləvi imza kampaniyası və çoxsaylı ictimai

etirazlar oldu; çoxlu sayda insan həbs olundu və saxlanıldı. (Dövlət Departamentinin bildirdiyinə görə, 2015-ci ildən sonra bu qadağa tətbiq olunmur.) Dövlət qurumları mülayim sələfilərin toplantılarına, Səid Nursinin oxucularının və türk islami lider Fətullah Gülənin iddia olunan davamçılarının evlərinə reydləri davam etdirir. Xəbər verildiyi kimi, Gülən hərəkatı ilə əlaqədə şübhəli bilinən vəzifəli şəxslər və təhsil işçiləri öz iş yerlərini itirmişlər.

Dini Məhbuslar: Azərbaycanda siyasi məhbusların vahid siyahısını hazırlayan İşçi Qrup, 2016-cı ilin dekabrından etibarən öz dini inanclarına görə 86 şəxs həbs olduğunu təxmin edir. Yuxarıda qeyd olunan Nardaran hadisələri ilə əlaqədar həbs olunan 48 nəfərə əlavə olaraq, hökumətin hicab qadağasına etiraz olaraq 2012-ci ildə keçirilən etiraz nümayişlərində 20 nəfər, Azərbaycan İslam Partiyası ilə əlaqədar beş nəfər və hökumətin İran ilə əlaqədə şübhəli bildiyi Səid Dadaşbəyli ilə əlaqəsi olan 10 nəfər də həbs olunub.

İşçi Qrup həmçinin 2016-cı ildə İrana casusluq iddiası ilə ittiham olunan və 12 il iş almış azərbaycanlı şiə din xadimi Elşən Mustafaoğlunun da işinin monitorinqini aparır. Öncələr Azərbaycan hökuməti tərəfindən İrana şiə dinşünaslığını öyrənmək üçün göndərilmiş bu şəxs, daha sonra 2001-də “Mənəvi Saflığa Dəvət” adlı QHT yaratmış, Azərbaycan televiziyyalarında dini proqramların aparıcısı olmuşdur.

İbadət Yerlərinin Qapadılması: 2009-cu ildən bəri Azərbaycanda əsasən sünni məscidləri olmaqla, çoxlu sayda dini ibadət yerləri bağlanmış və ya dağıdılmışdır. Nardaranda 2015-ci ilin noyabrında həyata keçirilmiş reydlə zamanı dörd şiə məscidi məcburən qapadılmışdır. Forum 18 xəbər verir ki, 2016-cı ildə dövlət qurumları Azərbaycanda üç sünni məscidini bağlayıb və ya onların fəaliyyətlərini məhdudlaşdırıb: Bakının cənubunda 1990-cu ildən fəaliyyət göstərən, axundu “qeyri-qanuni” dini icmaya moizə oxuduğuna görə həbs olunmuş Ömər bin Xəttab məscidi; təmir adı altında bağlanmış Bakının İçəri Şəhər hissəsindəki Ləzgi Məscidi; bərpa işlərini əsas gətirərək, fəaliyyəti ancaq cümə ibadəti ilə məhdudlaşdırılan Dığah kənd məscidi. Bakının yaxınlığında yerləşən Şirvan şəhərində 2016-cı ilin yanvar ayında, özəl mənbələr hesabına tikilmiş və 20 ildir ki fəaliyyət göstərən sünni məscidi.

Dini Azlıqların Statusu: Yəhudi icması Azərbaycanda uzun zamandır ki yaşayır və nadir hallarda anti-semitizm ilə üzləşmişdir. Azərbaycan hökuməti ictimaiyyətə açıq şəkildə anti-semitizmin olmamasını və İsrail ilə yaxşı münasibətlərinin olduğunu vurğulayır. Bakıda həmçinin azsaylı katolik icması da var ki, bu icma kilsənin tikintisi üçün Azərbaycan hökumətindən maddi yardım almışdır. Qax rayonunda, qeydiyyatdan keçmiş iki Gürcü Pravoslav kilsəsi dini mərasimlər keçirə bilmirlər. Azərbaycan hökuməti, Erməni Apostol, “Böyük Nəvaziş” və Lüteran kilsələri kimi müsadirə olunmuş dini məkanları geri qaytarmamış, müsadirə olunmuş mülkiyyətə görə hər hansı kompensasiya ödənilməmişdir. Dini azlıqların bəzi fəaliyyətlərinə görə rəsmi cərimə üsulu kimi, pul cərimələrinə üstünlük verilir.

2016-cı ilin yanvarında “Yehova Şahidləri”nin iki xanım üzvü Validə Cəbrayılova və İrina Zaxarçenko dini təbliğata görə bir ilə yaxın həbsdə olduqdan sonra azadlığa buraxılmışlar. Onlar 2017-ci ilin fevral ayında bütün ittihamlardan bəraət aldılar.

Forum 18-in məlumatına görə, 2016-cı ildə ən azı 14 Yehova Şahidi, öz inancları haqqında açıq şəkildə danışdıqlarına və ya evdə ibadət görüşləri keçirdiklərinə görə cərimələnmişdir. 2016-cı

ilin mart və noyabr aylarında, 60-dan çox Yehova Şahidi belə ibadət toplantılarına görə qısa-müddətli həbsə məruz qalmış; doqquz nəfər cərimə verməli olmuşdur. Sentyabr ayında 34 Yehova Şahidinin, hər birinə qarşı orta üç aylıq maaş mislindən çox məbləğdə cəriməyə qarşı apelyasiya şikayəti təmin olunmadı. Bu 34 nəfər mart ayında Qax şəhərində evdə “qeyri-qanuni” dini ibadət toplantısında iştiraka görə cəzalandırılıblar. 2017-ci ilin yanvar ayının 1-də polis və DQİDK, Bərdə şəhərində Yehova Şahidlərinin ibadət toplantısına qarşı reydlər keçirmişdir. 28 iştirakçı qısa müddətə saxlanılmış; onlardan bir nəfər - Yeganə İsmayılova həbsdə fiziki zorakılığa məruz qalmışdır.

Dini Materiallara Dövlət Nəzarəti: Dini ədəbiyyata qarşı rəsmi məhdudiyyət tətbiqi də davam edir. Məsələn, 2016-cı ilin oktyabr ayında polis dini kitablar satmağa lisenziyası olmayan çoxlu kitab dükənlərinə qarşı reydlər keçirmiş və rəsmi senzura yapışqanları olmadığı iddia olunan yüzlərlə kitabı müsadirə etmişdir. Türk din xadimi Səid Nursinin ardıcılıqları, protestantlar və Yehova Şahidləri daha çox belə məhdudiyyətləri pozduqlarına görə reydlərin, müsadirələrin, cərimələrin, saxlamaların və deportasiyaların hədəfinə çevrilmişlər. 2016-cı ilin dekabrında polis və DQİDK Azərbaycanda olan yeganə xristian dini kitabxanaya qarşı reydlər keçirmiş və rəsmi olaraq dini kitablar satmaq üçün lisenziyası olmadığına görə 300 kitabı müsadirə etmişdir. Dükən, 2009-cu ildən öz lisenziya müraciətinə cavab gözləməkdədir. Əgər günahkar hesab olunarsa, amerikalı dükən sahibi cərimə oluna və deportasiya oluna bilər.

Naxçıvan eksklavında vəziyyət: İran, Ermənistan və Türkiyə ilə həmsərhəd olan, Azərbaycanın eksklavı Naxçıvanın 410 000 əhalisi var. Bu eksklavda Azərbaycanın digər yerlərindən daha sərbəst dini azadlıq məhdudiyyətləri tətbiq olunur; bahai, adventist və Hare Krişna inancları qadağan olunur. Yerli sünni müsəlmanlara məsciddən istifadə etməyə icazə verilmir; 50-yə qədər şiə məscidləri, xüsusilə dövlət tərəfindən İranın təsir dairəsində olduğu düşünülməli məscidlər son illər ərzində qapadılıb. Şiələrin Aşura mərasimi zamanı polisin uşaq və tələbələrə məscidə girişinə imkan vermədiyi söylənilir. Bir çox hökumət işçilərinin, dini mərasimlərə qatılacağı təqdirdə işlərini itirəcəklərindən qorxduqları söylənilir.

ABŞ siyasəti

Birləşmiş Ştatlar Azərbaycanda qərbyönümlü demokratiyanı dəstəkləmək və sərbəst bazar iqtisadiyyatını qurmağa kömək etmək məqsədini güdür. Digər məqsədlərə regionda sabitliyi inkişaf etdirmək, əsas da Dağlıq Qarabağ münaqişəsinin həlli; enerji təhlükəsizliyinin artırılması və iqtisadi və siyasi islahatların gücləndirilməsi daxildir. ABŞ şirkətləri Azərbaycanın dənizdəki neft layihələrində əməkdaşlıq edirlər. Azərbaycan Şimali Atlantik Sazişi Təşkilatının (NATO) Əfqanıstandakı əməliyyatlarını “Şimali Paylama Şəbəkəsi”ndə iştirak etməklə dəstəkləyir və transmilli təhdidlərə, xüsusilə İran tərəfdən olan təhdidlərə qarşı çıxır. ABŞ yardımı dəniz terrorçuluğu əleyhinə imkanları, xüsusilə Xəzər Dənizi hövzəsində inkişaf etdirməyə yardım edir və hərbi təhlükəsizlik üzrə təlim kurslarını təqdim edir. ABŞ-ın Azərbaycanda vətəndaş cəmiyyətinə yardımı vətəndaş cəmiyyətinə kiçik qrantlar və vətəndaş dialoquna yönəlib.

2015-ci il fevralında elan olunmuş, Avropa Şurası təşəbbüsləri ilə paralel inkişaf etməsi gözlənilən vətəndaş cəmiyyəti və demokratiya sahəsində ABŞ-Azərbaycan dialoqu irəli getməyib. 2016-cı ildə Dövlət Departamenti, bir sıra müxalifət fəalları, siyasətçilər və jurnalistlərə qarşı Azərbaycan hökumətinin siyasi məqsədli məhkəmə prosedurlarını açıq şəkildə

tənqid etmişdir. 2016-cı ildə ABŞ-ın ATƏT-dəki o vaxtk səfiri Daniel Baer Azərbaycanda insan haqları vəziyyəti ilə bağlı ictimaiyyətə bir sıra bəyanatlar vermişdir. 2016-cı ilin mart ayında Dövlət Katibi Con Kerri, Vaşinqtonda Azərbaycan Prezident İlham Əliyevlə görüşmüş, siyasi və sosial azadlıqlar məsələsini qaldırmışdır. İyunda Dövlət Katibinin Avropa və Avrasiya üzrə müavininin köməkçisi Bricet Brink Prezident Əliyevlə görüşmək üçün Bakıya getmişdir. O həmçinin insan haqları vəkili və vətəndaş cəmiyyəti nümayəndələri ilə də görüşmüşdür. ABŞ səfirliyinin veb-səhifəsində Demokratiya Komissiyasının Azərbaycan üçün Kiçik Qrantlarına yer verilsə də, bu məlumat 2014-cü ildən yenilənməyib.